

ZAIF ESHITUVCHI O'SPIRINLARNING IJTIMOIIY INTELEKT DINAMIKASI

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.046>

*Ravshanova Xanifa Akmalovna,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika va psixologiya
mutaxassisligi 2 bosqich magistranti.*

*Avlayev Orif Umirovich,
CHDPU Psixologiya kafedrasi dotsenti, psixologiya fanlari nomzodi.*

Annotatsiya. Ushbu maqola zaif eshituvchi o'spirinlarning ijtimoiy intellekt dinamikasini o'rganishga bag'ishlangan. Shuningdek, sotsial intellekt haqida olimlar fikr mulohazalari keltirilgan. Tajribada zaif eshituvchi o'spirinlarning ijtimoiy intellektining umumiy holatini o'rganishga erishilgan. Zaif eshituvchi o'spirinlarning ijtimoiy intellekti dinamikasini o'rganish natijalariga ko'ra o'quvchilardagi tafovutli holatlar o'rganilayotgan muammo bo'yicha doimiy ravishda shaxs kamolotining har bir darajasida o'ziga xos ijobiy ahamiyatli sifatlar kuzatilishi aniqlandi. Shuningdek me'yorda eshituvchilar o'smirlar bilan zaif eshituvchi o'spirinlarni ijtimoiy intellekti komponentlarini qiyosiy o'rganilgan. Empirik natijalar o'zaro darajalar bo'yicha qiyosiy talqin etilgan.

Kalit so'zlar. Zaif eshituvchi o'spirin, me'yorda eshituvchi o'spirin, ijtimoiy intellekt, abstrakt intellekt, umumiy intellekt, verbal, noverbal, muloqot, shaxslararo o'zaro ta'sirlashuv.

ДИНАМИКА СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА СЛАБОСЛЫШАЩИХ ПОДРОСТКОВ

*Равшанова Ханифа Акмаловна,
магистрант 2 курса по специальности психология, Чирчикский
государственного педагогического университета*

*Авлаев Ориф Умирович,
доцент кафедры «Психология», ЧГПУ, кандидат психологических
наук*

Аннотация. Данная статья посвящена изучению динамики социального интеллекта слабослышащих подростков. Также представлены отзывы ученых о социальном интеллекте. В эксперименте удалось изучить общее состояние социального интеллекта слабослышащих подростков. По результатам исследования динамики социального интеллекта слабослышащих подростков было установлено,

что дисперсионные состояния у воспитанников по исследуемой проблеме постоянно сопровождаются определенными положительно значимыми качествами на каждом уровне зрелости личности. Также в норме изучались компоненты социального интеллекта слабослышающих подростков по сравнению со слабослышающими подростками. Эмпирические результаты были интерпретированы сравнительно по взаимным степеням.

Ключевые слова. Слабослышающий подросток, умеренно слышащий подросток, социальный интеллект, абстрактный интеллект, общий интеллект, вербальный, невербальный, коммуникативный, межличностное взаимодействие.

DYNAMICS OF SOCIAL INTELLIGENCE OF HEARING-IMPAIRED ADOLESCENTS

*Ravshanova Hanifa Akmalovna,
2nd year master's student in Psychology of the Chirchik State
Pedagogical University*

*Avlaev Orif Amirovich,
Associate Professor of the Department of Psychology of ChSPU,
Candidate of Psychological Sciences*

Annotation. This article is devoted to the study of the dynamics of social intelligence of hearing-impaired adolescents. The reviews of scientists on social intelligence are also presented. In the experiment, it was possible to study the general state of the social intelligence of hearing-impaired adolescents. According to the results of the study of the dynamics of social intelligence of hearing-impaired adolescents, it was found that the dispersion states of pupils on the studied problem are constantly accompanied by certain positively significant qualities at each level of personality maturity. Also, the components of the social intelligence of hearing-impaired adolescents compared with hearing-impaired adolescents were studied normally. The empirical results were interpreted comparatively by mutual degrees.

Keywords. Hearing impaired teenager, moderately hearing teenager, social intelligence, abstract intelligence, general intelligence, verbal, nonverbal, communicative, interpersonal interaction

Shaxs faoliyatida "ijtimoiy intellekt"ni ahamiyati katta hisoblanadi. Har bir shaxs ijtimoiy munosabatlarga moslashuvchan, boshqalarning kechinmalarini his eta oladigan, ularga o'z ta'sirini o'tkazuvchi, munosabatlarga kirishimli, o'z xatti-harakatlarini boshqalarga moslashtira oladigan bo'lishini ham

taqozo etishi masalasi ko'ndalang bo'lib qoldi.

“Ijtimoiy intellekt” tushunchasini birinchi marta 1920 yilda E.Torndayk psixologiya fanida qo'llagan. U bu tushuncha yordamida shaxslararo munosabatlarni oldindan ko'ra bilishlikni tasvirlaydi va uni insonlar o'rtasidagi munosabatlarga davr nuqtai nazari bilan yondashishni qiyoslaydi. E.Torndaykning ta'kidlashiga ko'ra, intellektning quyidagi turilari mavjud: abstrakt intellekt - bu abstrakt, verbal va matematik belgilarni tushunish va ularning yordami bilan turli aqliy harakatlarni amalga oshirish qobiliyatidir, ijtimoiy intellekt- odamlarni tushunish va ular bilan munosabatlarga kirishish qobiliyatidir[1-4].

1937 yili G.Ollport ijtimoiy intellektni odamlarni to'g'ri baholay bilish, ularning hulqini to'g'ri bashorat qilish va shundan kelib chiqqan xolda ular bilan munosabatga kirishish qobiliyati deb tavsiflaydi. U boshqa odamlarni yaxshi tushunishni ta'minlovchi bir qator sifatlarni ajratib ko'rsatgan: bu sifatlarning tarkibiga ijtimoiy intellekt aloxida qobiliyat sifatida kiritilgan. 1960 yillarda ijtimoiy bilish va kommunikativ kompetentlikka oid ishlar paydo bo'la boshladi. Shu yillarda umumiy persepsiya muammosiga odamlarning bir-birlarini tushunishlariga katta etibor qaratilgan va xosil bo'lgan ijtimoiy intellektning tabiati va tarkibi to'g'risidagi konseptual tasavvurlar asosida uni o'rganishning metodik apparatini yaratishga uringanlar.

Ijtimoiy intellektni o'lchashga mo'ljallangan birinchi ishonchli testni yaratgan Dj.Gilford uni umumiy intellekt omilidan mustasno bo'lgan va eng avvalo hulq-atvorga oid bo'lgan axborotlarni tushunishi bilan bog'liq bo'lgan intellektual qobiliyatlar tizimi sifatida o'rgangan.

80-yillarda D.Kiting tomonidan yaratilgan testlar ahloqiy yoki odob bilan fikrlashni baholashga mo'ljallangan edi. M.Ford va M. Tisak intellektni baholashning negizida muammoli holatlarning to'g'ri yechimini topish yotishini ta'kidlaydilar. Ular ijtimoiy intellekt axborotlarni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan mental qobiliyatlarning aniq va mutanosib guruhini o'z ichiga olishini ko'rsata bildilar. Bu qobiliyat guruxi esa o'z o'rnida “formal” tafakkur asosini tashkil qiluvchi va “akademik” intellekt testlari bilan tekshiriluvchi qobiliyatlardan tubdan farq qiladi.

N.Kentor ijtimoiy intellektni odamlardagi hayotida bo'layotgan xodisalarni avvaldan ko'ra bilish va ulardan unumli foydalanish imkoniyatini beradigan kognitiv kompetentlikka tenglashtiradi.

Aynan ijtimoiy intellektni tashkil etuvchi xodisalar va ularni talqin qilish insonlarni kelajakdagi xodisalarga avvaldan tayyor turishlariga yordam beradi. Amaliy masalalarni hal qila olish qobiliyati, verbal va ijtimoiy kompetentlik ijtimoiy intellektning tarkibini tashkil etuvchi asosiy komponentlar hisoblanadi.

Ijtimoiy intellekt to'g'risida oddiy odamlar qanday tasavvurga ega

ekanliklarini tushunish maqsadida R. Shternberg (1981) tadqiqot o'tkazgan va natijada insonlar umumiy intellekt tushunchasiga quyidagilarni kiritishlarini ko'rsatib o'tgan:

1. Amaliy masalalarni hal qilish qobiliyati. Odam mantiqiy fikr yuritadi, muammoning barcha tomonlarini ko'ra biladi; to'g'ri yechimga kela oladi, zarur axborotlarning original manbalariga murojaat etadi; barcha dalillarni eshitadi.

2. Verbal qobiliyat. Aniq va ravon tilda gapiradi; o'qiganini yaxshi tushunish, lug'at boyligi kuchli va yaxshi; yozma nutqida muammolarga duch kelmaydi; odamlar bilan oson va samimiy muomalaga kirishadi va xokazo.

3. Ijtimoiy kompetentlik. Boshqa odamlarni qanday bo'lsalar, shundayligicha qabul qiladi; uchrashuvlarga kechikmaydi; to'g'ri xulosa va qarorlarga kela oladi; boshqalarning xohish va extiyojlarini seza biladi; qiziquvchan va hokazo.

G. Ayzenk ta'kidlaganidek, ijtimoiy intellekt - bu shaxsning uning ijtimoiylashuv jarayonida shakllanadigan, ijtimoiy-madaniy sharoitlar ta'siri ostida shakllanadigan ongidir [6].

Bizning fikrimizcha, J.Gilford tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy intellekt tushunchasi diqqat e'tiboriga loyiqdir. U birinchi bo'lib umumiy intellekt omiliga bog'liq bo'lmagan intellektual qobiliyatlar tizimi sifatida ko'rib chiqadigan ijtimoiy intellektni o'lchash uchun ishonchli sinovni ishlab chiqdi. J.Gilford tuzilishining umumiy modelidan kelib chiqqan ijtimoiy intellektni o'lchash imkoniyati [10]. Ijtimoiy intellekt, umumiy intellektual qobiliyatlar singari, uchta o'zgaruvchiga ega bo'lgan sohada tavsiflanishi mumkin: tarkib, operatsiyalar, natijalar. J. Gilford bitta operatsiyani - bilimni ajratib ko'rsatdi va tadqiqotlarini xulq-atvorni anglashga qaratdi. Ushbu qobiliyat oltita omilni o'z ichiga oladi:

1. Xatti-harakatlarning elementlarini anglash - xatti-harakatlarning og'zaki va og'zaki bo'lmagan ifodasini kontekstdan ajratish qobiliyati (Geshtalt psixologiyasida «fonni» tanlashga yaqin qobiliyat).

2. Xulq-atvor sinflarini anglash - xatti-harakatlar to'g'risidagi ekspressiv yoki situatsion ma'lumotlar oqimida umumiy xususiyatlarni bilish qobiliyati.

3. Xulq-atvor munosabatlarini anglash - xulq-atvor to'g'risidagi ma'lumotlar elementlari o'rtasida mavjud bo'lgan munosabatlarni tushunish qobiliyati.

4. Xulq-atvor tizimlarini anglash - insonning o'zaro ta'sirining integral holatlari rivojlanishining mantig'ini, ushbu vaziyatlarda ularning xatti-harakatlarining ma'nosini tushunish qobiliyati.

5. Xulq-atvor o'zgarishlarini anglash - turli xil vaziyatlarda o'xshash xatti-harakatlar (og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan) ma'nolaridagi o'zgarishlarni tushunish qobiliyati.

6. Xulq natijalarini bilish - mavjud ma'lumotlarga asoslanib xatti-harakatlarning oqibatlarini oldindan bilish qobiliyati. [10]

Amerikaning taniqli psixologi R. Stenbergning fikrlari qiziq nuqta bo'lib, ular tadqiqotni haqiqiy hayotga yaqinlashtirishning o'rniga, sun'iy konstruksiyalar yordamida intellektni o'lchashga harakat qilishlarini ta'kidladilar. Muallif nuqtai nazaridan, ijtimoiy intellekt - bu atrofdagi odamlar bilan muloqotda o'zini namoyon qiladigan intellektdir [7].

Kar bolalar va o'smirlarning intellektual rivojlanishining turli jihatlari zamonaviy rus va xorijiy psixologiyada o'rganiladi (T.G. Bogdanova, T. A. Grigorieva, I.M Solovyov, T.V. Rozanova, N.V.Lshkova, W.Frohn, H. G. Furth, M.Marschark, H.R.Myklebust, P.Oleron, J.Rosenstein, M Templrn va boshqalar) [7,8].

Bir vaqtning o'zida L.S.Vigotskiy tomonidan qo'yilgan aql va nutqning rivojlanishini tartibga soluvchi qonuniyatlarning o'zaro bog'liqligi masalasi hozirgi zamonda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ushbu muammoni o'rganishda faoliyatga asoslangan yondashuvni amalga oshirish taqazo etadi.

Maxsus psixologiya eshitish qobiliyati zaif bolalarning fikrlash rivojlanishining nutqning ma'lum funktsiyalariga, xususan, aqliy faoliyatni tartibga solish uchun mas'ul bo'lganlarga bog'liqligini ochib beradi.

Tadqiqot natijalari

Bizning o'z tadqiqotlarimizda ijtimoiy intellektga alohida e'tibor berishimizga sabab bo'lgan tomoni o'tgan asrning oxirlarida insonning hayot faoliyati uchun faqat aqliy intellektning o'sishi o'zi yetarli emasligi borasidagi fikrlarning paydo bo'lganligi, bugungi kunda har bir o'spirin shaxslararo munosabatda sub'ekt bo'libgina qolmay, u ijtimoiy munosabatlarga moslashuvchan, boshqalarning kechinmalarini his eta oladigan, ularga o'z ta'sirini o'tkazuvchi, munosabatlarga kirishimli, o'z xatti-harakatlarini boshqalarga moslashtira oladigan shaxs bo'lishini ham taqozo etishi masalasi ko'ndalang bo'lib qoldi. Intellekt turlari ko'p bo'lib, ular o'zlarini har xil ko'rinishda namoyon etadi. Aksincha IQ koeffitsienti yuqori bo'lgan inson umumiy mazmunda mutlaqo talabga javob bermasligi yoki ijtimoiy jihatdan yetuk bo'lmasligi mumkin. Biz shuni hisobga olgan holda zaif eshituvchi o'spirinlarning intellekti diagnostikasi muammosini ikki jabhadan o'rganish masalasiga e'tibor qaratdik. O'spirinning umumiy (aqliy) intellekti va boshqa intellektga mos tarzda ijtimoiy intellektini ham diagnostika qilamiz va uning dinamikasiga ham e'tibor qaratamiz.

Ijtimoiy intellektni o'rganishning tadqiqot metodikalarini umumiy sharhi xususida o'tgan paragrafda aniqlik kiritib o'tib ketdik. Shu sababli bevosita tadqiqot natijalari sharhiga murojaat etaylik (1-jadval).

1-jadval

Zaif eshituvchi O'spirinlarning ijtimoiy intellekt ko'rsatkichlari

Умумий ва ижтимоий интеллект	M	U	Z	a	i	f
eshituvchilar Me'yorda eshituvchilar						
1. Umumiy intellekt	81.24	92.75	11.73	11.73		
2. Muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish	2,20	3,20	0,58	0,61		
3. Noverbal hulq-atvorni tushunish	3,10	3,26	0,85	0,90		
4. Verbal ekspressiyani tushunish	1,96	2,93	0,62	0,58		
5. Shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish	1,93	2,83	0,89	0,98		

O'spirinlardagi ijtimoiy intellektni o'rganishda Dj.Gilford metodikasidan foydalanar ekanmiz, uning tarkibidagi subtestlar shaxs umumiy intellektini qirralarini yoritishga xizmat qiladi. Umumiy intellekt tushunchasining mazmuni va metodikaning xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, zaif eshituvchi o'spirinlarning muloqotda va ijtimoiy sharoitga moslashuvchanlikka qobiliyatligi hamda insonlarni idrok etish, ular bilan muloqatga kirishimligidagi integrallashgan intellektual qobiliyati o'rtachadan past darajali qiymatni ifodalamoqda. Bundan ko'rinadiki, zaif eshituvchi o'spirinlar ta'lim jarayonida umumiy ($81,24 \pm 11,73$) va ijtimoiy intellektni rivojlantirish masalasiga doimo e'tibor qaratishlari lozim bo'ladi. Ularni o'qish va tugarak ishlarida ko'proq jalb etilishi lozim. Bu esa ularning qiziqishi yanada mustahkamlanadi, yanada aniq, barqaror bo'lib qoladi. Ularning umumiy intellekti (IQ) darajasi o'rtachadan past bo'lgani singari. Ijtimoiy intellektni ifodalovchi mezonlardan "Muloqot ishtirokchisining hissiyoti, fikri va niyatlarini tushunish" bo'yicha ($2,20 \pm 0,58$) o'rtachadan past, tengdosh (me'yorda eshituvchi)larida esa, ($3,20 \pm 0,61$)ni namoyon etdi. Bu esa zaif eshituvchi o'spirinlarning odamlar bilan munosabatni oldindan prognozlashni, voqea-hodisalarning borishini taxminlashga layoqatlari bor, ammo uni rivojlantirish lozim degan xulosani beradi. Agar zaif eshituvchi o'spirinlarda ushbu subtestni yuqori darajada yechish qobiliyati bo'lganda, notanish kishilarni fotosuratiga qaraboq, uning kimligi, shaxsi haqida batafsil tavsif bera olardilar. Ammo, tengdosh (me'yorda eshituvchi)larda esa ijtimoiy intellektining bu jabhasi o'rtachadan yuqoriroq kamol topgan.

Har ikkala guruh o'spirinlari noverbal xulq-atvorni tushunish bo'yicha ham o'rtachadan yuqori qiymatga ega bo'lganlar: zaif eshituvchi o'spirinlar ($3,10 \pm 0,85$) va me'yorda eshituvchi o'spirinlar ($3,26 \pm 0,90$). O'spirinlar o'zlarini ishchanlik muhitiga tayyorlashga, noverbal signallarni ilg'ashga, odamlarning noverbal muloqotlari yordamida, pozasi, mimikasi

va xatti-harakatlariga ko'ra, baholash iqtidorlari asosi borligidan dalolat beradi. Agar zaif eshituvchi o'spirinlar o'zlaridagi ushbu sifatni yuqoriroq darajada shakllantirishga erishsalar, u holda bu ularning faol, stenik, chuqur refleksiyaga, muloqotda insonlarning emotsional holatlariga nisbatan sezgirlikka, o'zlarining his-tuyg'ularini ham tushunishga moyilliklari ortishini bildiradi.

O'spirinlarning qolgan ikkita subtest ko'rsatkichlari, ya'ni verbal ekspressiyani tushunish me'yorda eshituvchi o'spirinlar (2.93 ± 0.58) va zaif eshituvchi o'spirinlar (1.96 ± 0.62), shaxslararo o'zaro ta'sirlashuvni tahlil etish bo'yicha- me'yorda eshituvchi o'spirinlar (2.83 ± 0.98) va zaif eshituvchi o'spirinlar (1.93 ± 0.89) natijalarni ko'rsatdi. Bu natijalar o'rtachaga yaqinligini har ikkala guruh o'spirinlarida ijtimoiy intellektning ushbu jabhalari hali o'rtacha darajada ham rivojlanmaganligidan dalolat beradi.

Xulosalar

Tadqiqot natijalarini umumlashtirilib, quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Eshitish qobiliyati zaif o'spirinlarning intellektini rivojlanishi nutqning tartibga solish funksiyalarining rivojlanish sur'ati va o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'lib, u nutq paytida verbal va noverbal vazifalarni hal qilish jarayonining turli ko'rsatkichlari o'smirlik yoshidan o'spirinlik davriga o'tish dinamikasida namoyon bo'ladi.

2. O'spirinlik davrida, eshitish qobiliyati buzilgan bolalarda intellektual sohaning verbal tarkibiy qismlarining tizimli rivojlanishi va noverbal rivojlanish tezligi pasayadi. Aksincha, eshitish qobiliyati zaif bolalar intellektning verbal tuzilmalarining rivojlanish tezligi pasayishi va noverbal jarayonlar esa biroz o'sishi bilan tavsiflanadi.

3. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning intellekt va nutq funksiyalarining rivojlanishini o'qitish metodikasi bo'yicha baholash natijalarini Veksler testi bo'yicha intellektni baholash bilan solishtirganda, eshitish qobiliyati zaif bolalarning intellektual rivojlanishiga bog'liqligi aniqlandi.

4. Aqliy harakatlarni shakllantirishga qaratilgan tuzatish va rivojlantiruvchi sinflarning ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan eksperimental seriyasi eshitish qobiliyati zaif bolalarning boshlang'ich maktab yoshidagi intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

5. Zaif eshituvchi o'spirinlarda ijtimoiy intellektning umumiy darajasiga, ham ijtimoiy intellektning tarkibiy qismiga ta'sir qiladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar orasida ijtimoiy intellekt ko'rsatkichiga ko'ra ham intellektual darajasi yuqori, ham intellekt darajasi past shaxslar bor.

6. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar, normal eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar bilan solishtirganda, yangi ijtimoiy aloqalarga kirishishga tayyorlanish darajasi past, ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida o'z harakatlari natijasi o'ylamaydilar, bir xillikni saqlashga intiladilar.

7. Eshitish qobiliyati zaif o'quvchilarning nutq faolligi normal eshitish qobiliyatiga ega o'quvchilarga nisbatan past. Ular, shuningdek, sekin so'zlashuv, nutqning kechikishiga ega. Nutq vositalari va verbalizatsiya zaxirasi nutq faoliyatining o'zidan pastroqdir.

8. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar muloqotda nuqsonlarga nisbatan sezgirroq bo'lsa, zaif eshituvchi o'spirinlarda esa muloqotdagi nuqsonlarga nisbatan sezgir bo'ladi. Bu ularning himoya, moslashuvchan mexanizmi.

9. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga moslashuv jarayonlarini ijtimoiy-psixologik treninglar shaklida qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli uzoq muddatli tizimli ishlar zarur.

10. Zaif eshituvchi o'spirinlarning verbal ekspressiyani tushunish qobiliyatiga moyilliklari - ularning tushunchalarni muhim belgilariga ko'ra farqlash, ya'ni mantiqiy xulosalash qobiliyatlari me'yorda rivojlangan. Ularni tahlil etishga layoqati tushunchalarning muhim belgilariga ko'ra farqlash, ya'ni mantiqiy xulosalash qobiliyatlarida sustlashuv kuzatildi.

Adabiyotlar

1. Avlaev O. U. Gender differences of social intelligence in student development. Scientific journal "Psychology". 2021. № Pages 1, 34-41.

2. Avlaev O., Butaeva U. Psychological determinant of personality development. Scientific-methodical journal of public education. 2021. № Pages 6, 87-92.

3. Butaeva U., Avlaev O., Abdumannotova N. Scientific and practical studies of psychological maturity of students./ Journal of critical reviews. JCR. 2020; 7 (12): 3063-3070 doi: 10.31838 / jcr.07.12.463

4. Burkhanov A., Avlaev O., Abdusalilova Sh. Responsibility as a criterion for determining personal maturity / E3S Web of Conferences 2021.

5. Abulxanova - Slavskaya, K. A. Sotsialnoe mishlenie lichnosti: problemi i strategii issledovaniya / K. A. Abulxanova - Slavskaya // Psixol. jurnal. -1994. --№ 4. - S. 9-15.

6. Ayzenk, G. Yu. Intellekt: Novyy vzglyad / G. Yu. Ayzenk // Voprosy psixologii. - 1995.-№1. - S. 111-131.

7. Andreeva, G. M. Psixologiya socialnogo poznaniya / G. M. Andreeva. - M.: Aspekt Press, 1997.-239 s.

8. Bachmanova, N. V. K voprosu o professionalnykh sposobnostyax psixologa /

N.V. Bachmanova, N. A. Stafurina // Sovremennyye psixologo-pedagogicheskiye problemy vysshey shkoly. - Vyr. 5. - L., 1985.

9. Bodalev, A. A. Lichnost i obshchenie / A. A. Bodalev // Izbr. trudy. - M.: Pedagogika, 1983.-271 s.

10. Gilford, Dj. Strukturnaya model intellekta / Dj. Gilford // Psixologiya mishleniya.-M.,1965. - 456 s.

11. Cantor, N. Personality and social intelligence. / N. Cantor, J. F. Kihlstrom. -

Prentice - Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1987. - P. 71-90; 234-235.